

УДК 37.014.543

**І. Климчук
м. Київ**

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті аналізуються основні (бюджетні) та додаткові (позабюджетні) джерела фінансування освіти й науки в Україні, розглядаються питання більш детального вивчення світового інвестиційного досвіду з метою розв'язання проблеми вдосконалення механізмів пошуку та практичного залучення додаткових фінансових ресурсів в науково-освітню галузь. Як приклад міжнародної наукової співпраці подається діяльність найбільш відомого наукового фонду – Російського Гуманітарного Наукового Фонду, а також діяльність відділу з координації наукових досліджень при Московському Гуманітарному Університеті (МосГУ).

Ключові слова. Бюджетні джерела фінансування, позабюджетні джерела фінансування, інвестиційний досвід, фінансові ресурси, фінансування освіти і науки

И. Климчук

ФИНАНСИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В статье анализируются основные (бюджетные) и дополнительные (внебюджетные) источники финансирования образования и науки в Украине, поднимаются вопросы о необходимости более детального изучения международного инвестиционного опыта с целью решения проблемы совершенствования механизмов поиска и практического привлечения дополнительных финансовых ресурсов в научно-образовательную сферу. Как пример международного научного сотрудничества подается деятельность наиболее известного научного фонда – Русского Гуманитарного Научного Фонда, а также деятельность отдела по

координации научных исследований при Московском Гуманитарном Университете (МосГУ).

Ключевые слова. Бюджетные источники финансирования, внебюджетные источники финансирования, инвестиционный опыт, финансовые ресурсы, финансирование образования и науки

I. Klimchuk

**FINANCING OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS**

Annotation. The article deals with major (budget) and additional (non-budget) sources of financing the education and science system of Ukraine as well as with some questions about the necessity of performing the more detailed research of the relevant international investment experience for solving the problem of improvement of the searching mechanisms and practical raising of additional funds within scientific-educative sphere.

As an example of international scientific collaboration there are studied relevant activities of the most well-known scientific fund – Russian Humanitarian Scientific Fund as well as activities of department for coordination of scientific researches of Moscow Humanitarian University (MosHU)

Keywords. Budget funding, budgetary financing, investment experience, financial resources, financing of education and science

Постановка проблеми. Проведення аналізу фінансового стану освіти в Україні потребує вивчення та удосконалення методів оцінки ефективності інвестиційних можливостей та інвестиційних проектів, які на теперішній час існують в освіті за кордоном. Необхідність вивчення світового інвестиційного досвіду, обумовлена також і нагальною потребою розробки та вдосконалення механізмів практичного залучення додаткових фінансових ресурсів в науково-освітню діяльність.

Оцінка ефективності інвестиційного проекту є ключовим питанням як для освітян, так і для інвесторів. Однак, слід зазначити, що серед науковців немає єдності думок стосовно методології застосування такої оцінки. Головним критерієм оцінки проекту є його фінансова (комерційна) ефективність. Цей метод обґрунтований на мінімізації витрат, максимізації доходів і отриманні високих результатів при оцінці ефективності невеликих проектів з відносно короткими термінами окупності витрат.

Аналіз останніх досліджень. Найбільш відомими іноземними авторами у сфері дослідження та залучення інвестиційних механізмів є: Беренс В., Бестманн У., Брігхем Е., Брук Н., Баласса Бела, Варлавен К.Г., Гитман Л.Дж., Джонк М.Д., Елтон Е., Маркович Х.М., Норкот Д., Рейли К., Хавранек П.М., Хирт У., Чандра П., Шарп У. та інші, але їх праці не можна повною мірою застосувати для країн перехідного періоду, в т.ч. для України, без певної адаптації та врахування національних особливостей.

Останнім часом українські та російські вчені починають приділяти значну увагу інвестиційним процесам в економіці. В межах макроекономічних проблем різноматні аспекти інвестування, в тому числі, і в освіту висвітлені у наукових працях Балабанова І.Г., Бесчасного Л.К., Бланка І.А., Бородюка В.М., Василика О.Д., Геєця В.М., Губського Б.В., Лукінова І.І., Мочерного С.В., Мертенса А.В., Николенко Ю.В., Семиноженка В.П., Симчука Н.С. та інших.

Багато вчених-економістів досліджують окремі аспекти інвестиційної діяльності. Так в контексті проблем фінансування та кредитування працюють В.Д. Андрущенко В.Л., Гальчинський А.С., Голуб А.Г., Казак А.Ю., Ковалев В.В., Коробов М.Я., Куликов А.Г., Мороз А.М., Савлук М.І., Стоянова Е.С., Суторміна В.М., Осадець С.С., Федосов В.М., Шокун В.В., Юрій С.І. проблемам залучення іноземних інвестицій присвячені праці Богуславського М.М., Гаврилюка О.В., Лук'яненка Д.Г., Павлової Л.Н., Поручника А.М., Рум'янцева В.М., Філіпенка А.С.

Інноваційний напрямок інвестування в освітянську галузь досліджують: Водачек Л., Водачкова О., Ільєнкова С.Д., Покропівний С.Ф., Черваньов Д.М. Обґрунтуванню доцільності інвестиційних проектів в шкільну освіту присвячені роботи: Вакаріна С.И., Загороднього А.Г., Кухленка О.В., Липсиця І.В., Скворцова М.М., Смірнова А.А., Шуміліна С.И., Шихова Є.І.

Мета статті обумовлена дослідженнями окремих аспектів інвестиційної діяльності у вітчизняній освіті, існуючими теоретичними узагальненнями і визначеннями, та недостатньо вивченим практичним досвідом залучення додаткових інвестицій в науково-освітню галузь. Недостатній стан дослідження зазначеної проблеми в цілому, нагальна потреба розробки практичних рекомендацій щодо поліпшення інвестиційної політики в освітянській галузі обумовлюють необхідність проведення подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Оцінка ефективності інвестиційного проекту є ключовим питанням для інвестора. Разом з тим, зараз серед науковців-економістів та практиків немає єдності думок стосовно методології такої оцінки. Головним критерієм оцінки проекту є його фінансова (комерційна) ефективність. Цей метод обґрунтований на мінімізації витрат, максимізації доходів і надає високі результати при оцінці ефективності невеликих проектів з короткими термінами окупності витрат. Однак, проаналізуємо спочатку основні джерела фінансування витрат на освіту в Україні.

Основним джерелом фінансування витрат на освіту, науку й культуру в Україні – є Державний бюджет. Система освіти в нашій країні є єдиним комплексом послідовно об'єднаних між собою ланок – виховання і навчання. Це закріплено Законами України «Про загальну середню освіту» № 651 від 13.05.1999 та «Про вищу освіту» № 1284-ІІІ від 17.01.2002 р. [1, 6, 9].

- дошкільне виховання;

- загальна середня освіта;
- позашкільне виховання;
- професійно-технічне навчання;
- середня спеціальна й вища освіта.

Основними принципами державної політики в галузях освіти є:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність розумів кожної людини для повної реалізації її здібностей;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок з національною та світовою історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій.

Основну частину видатків бюджету на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх шкіл здійснюється на основі *єдиного кошторису доходів і видатків*.

Джерелами формування *доходів* бюджету є:

- кошти місцевого (Державного) бюджету за нормативами фінансування загальної освіти в обсязі державних стандартів освіти;
- кошти, одержані за підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами;
- плата за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень;
- дотації місцевих Рад народних депутатів;
- кредити й позики банків;
- валютні надходження;

- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, отримані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян.

Видатки на загальноосвітні школи складаються з поточних і капітальних. Поточні видатки включають:

- оплату праці працівників;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання предметів постачання та матеріалів;
- інші.

Капітальні видатки включають:

- придбання основного капіталу;
- капітальні трансферти;
- придбання землі й нематеріальних активів;
- інше.

В основі визначення суми фінансування загальноосвітніх закладів лежать два показники:

- вихідний - кількість учнів;
- похідний - кількість класів.

Ці показники відображаються в кошторисі на дві дати: на 1 січня планового року та на 1 вересня поточного року.

Державні навчально-виховні заклади, установи системи освіти, діяльність яких повністю або частково фінансується з бюджету або коштів галузі, звільняються від оподаткування прибутку (доходу) без обмеження рівня рентабельності.

Прибутки (доходи) підприємств, організацій, установ, громадян у частині, що використовуються на розвиток освіти, звільняються від оподаткування в установленому порядку (у межах до 4% балансового прибутку підприємств). Бюджетні асигнування на освіту та позабюджетні кошти не підлягають вилученню.

Додаткове (позабюджетне) фінансування освіти включає такі джерела [6]:

- кошти, одержані за підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами;
- плата за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчально-виховним заставою на замовлення підприємств, установ, організацій і громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, цехів, підприємств та від надання в оренду приміщень, споруд, устаткування;
- дотації місцевих органів влади;
- кредити банків;
- добровільні грошові внески, матеріальні та інші цінності, отримані від підприємств, установ, організацій та окремих громадян.

Фінансування видатків за окремими групами освітніх закладів і заходів мають і певні особливості. Значною мірою це зумовлено типом закладів, режимом і характером діяльності (наприклад, дитячі садки з 9 і 11-годинним, та з 12 і 24-годинним перебуванням дітей, денна, заочна й дистанційна форми навчання у вищих навчальних заставах тощо). Водночас обсяг видатків значною мірою формується під впливом категорій витрат загальноосвітнього закладу.

Однак, в сучасних умовах світової економічної кризи необхідність пошуку додаткового, позабюджетного фінансування ЗНЗ, розробка та запровадження механізмів залучення інвестицій в науково-освітню галузь дедалі стає більш гострішою та потребує детальнішого наукового обґрунтування.

Необхідність розробки механізмів додаткового фінансування та розвитку управління фінансовими потоками вищої та середньої визначається також існуючими в нашому суспільстві певними протиріччями:

1) між значною потребою суспільства в освічених кадрах та існуючому рівні їхньої підготовки в загальноосвітній школі;

2) між прагненням школи забезпечити більш якісну освіту й слабкістю матеріальної бази ЗНЗ та невизначеністю необхідних шляхів пошуку додаткових фінансових ресурсів;

3) між необхідністю пошуку нових фінансових ресурсів та відсутністю практичного досвіду залучення додаткових фінансових джерел в управлінський процес.

У зв'язку з цим виникає необхідність отримання більш повної та детальної інформації щодо існуючого зарубіжного та вітчизняного досвіду залучення додаткових фінансових ресурсів на проекти та програми освітянської галузі, а також етапи та механізми підготовки та реалізації проектної роботи, підготовки документації, вивчення та аналізу психологічних аспектів особистісних взаємовідносин з потенційними донорами, а також системного аналізу реальних можливостей фінансової підтримки певного проекту (аналізу вітчизняних і закордонних фондів, міжнародних грантоіснуючих організацій, індивідуального спонсорства, меценатства, патронажу, тощо).

Таким чином, мова йде про додаткове фінансування, про взаємодію з фондами, за допомогою яких поліпшується ситуація як в освітній так і в науковій галузі.

Коротка історична довідка. Російське наукове співтовариство продемонструвало ділові якості ще у 1992–1994 рр., коли фундаментальна наука гинула від катастрофічного недофінансування. Завдяки спільним зусиллям багатьох відомих вчених, практиків, а також розумінням і особистісною підтримкою міністра науки Російської Федерації Б. Г. Салтикова, вдалося заснувати Російський фонд фундаментальних досліджень (1992 р.) та Російський гуманітарний науковий фонд (1994 р.). Вчені отримали можливість через розгорнуту трирівневу експертну систему самим

визначати пріоритетні напрями наукових досліджень та фінансувати їх через фонди. Однак політика європейських та американських меценатів науки була і залишається іншою. Вони самі обирають і пропонують для конкурсів теми або напрями досліджень. Фактично закордонні фонди через гранти „викачують” з російських вчених інформацію, що їх зацікавила, правда за грошові еквіваленти в багато разів вище за вітчизняні! Як результат найбільш активна частина вчених перейшла до співпраці з благодійними організаціями, що фінансують різні наукові напрями. Відповідно до нових життєвих реалій у кодифікованій літературній мові затвердилась норма вживання слова „фандрейзінг” [9].

В Україні діє широка мережа наукових установ з її координуючим центром - Національною академією наук України. Всі науково-дослідні організації загальнонаукового профілю перебувають у віданні Національної академії наук України й здійснюють розробку теоретичних проблем, що мають як загальнодержавне значення, так і формують основні напрями зовнішньої і внутрішньої політики країни. Тут, на нашу думку, доречно буде згадати про зв'язок між науково-освітньою діяльністю установ освіти та їхніми потенційними донорами – науковими фондами.

Прикладом міжнародної (фандрейзінгової) співпраці є діяльність найбільш відомого серед науковців і освітян як близького так і далекого зарубіжжя Російського Гуманітарного Наукового Фонду – РГНФ [9], який декларує свою діяльність та постійно запрошує усіх бажаючих до участі в основних конкурсах наукових проектів з багатьох напрямів наукових досліджень, наприклад, таких, як: [3, 4, 8]

- конкурси науково-дослідницьких проектів, зокрема, освітніх;
- конкурси проектів щодо розвитку наукових телекомунікацій і матеріальної бази наукових досліджень в області гуманітарних наук;
- конкурси проектів створення інформаційних систем;

- конкурси проектів щодо організації наукових заходів (конференцій, семінарів, симпозіумів тощо);
- конкурси проектів по виданню наукових праць;
- конкурс експедиційних проектів (польових досліджень);
- конкурси експериментально-лабораторних і науково-реставраційних робіт;
- конкурси проектів участі вітчизняних російських учених у наукових заходах за кордоном.

До речі, до наукових конкурсів фонд допускають науковців та освітян будь-якого статусу. Слід відмітити, що статутно задекларована незалежність результатів експертизи проектів від віку, вченого звання, вченого ступеня або посади авторів заявок, а також незалежність від відомчої підпорядкованості наукової організації або установи, у якій працює учасник конкурсу, зрозуміло, значно підвищує зацікавленість в участі в конкурсі проектів і, відповідно, й статус самих конкурсів.

Також прикладом фандрейзінгової діяльності є діяльність відділу з координації наукових досліджень Московського гуманітарного університету (МосГУ) з науковими бібліотеками, і з науково-педагогічними зокрема [5]. Фандрейзінг в області освіти визнаний одним з головних напрямків діяльності Відділу з координації наукових досліджень МосГУ. Пріоритетним завданням відділу з координації наукових досліджень є – збір та обробка інформації з подальшою побудовою бази даних щодо вітчизняних та закордонних організації (фондів, грандоіснуючих організацій), які фінансують наукові дослідження в освітній галузі [2].

Прикладом фандрейзінгової політики в освіті є також, видавництво та передача відділом з координації наукових досліджень бібліотеці Московського Гуманітарного Університету 1357 найменувань наукових та науково-популярних видань. Приблизна ринкова вартість колекції, виданої за рахунок РГНФ становить близько 125 000 грн (500 000 руб). Книги РГНФ

пройшли наукову експертизу й отримали високу оцінку провідних спеціалістів з різних галузей соціальних і гуманітарних наук.

Слід зазначити, що наукове проектування, що постійно проводиться в Університеті, дозволило відділу з координації наукових досліджень не тільки зібрати відомості про вітчизняні й закордонні фонди (на теперішній час – це більше 10 російських та близько 53 закордонних благодійних фондів), але створити ще п'ять баз даних, дуже важливих для як для Університету, так і для міжнародної наукової еліти: «Вчені МосГУ», «Фінансування проектів вчених МосГУ із внутрішніх джерел», «Фінансування проектів вчених МосГУ із зовнішніх джерел» (з окремими позиціями по залученню додаткових ресурсів на розвиток інфраструктури МосГУ з прогнозованим грошовим прибутком після реалізації проекту!), «Нові проекти вчених МосГУ», «Партнери МосГУ» (по персоналіях і громадських організаціям). Інформацію про це розміщують на сайті Університету: <http://www.mosgu.ru>, E-Mail: info@mosgu.ru [9].

Висновки Збір, аналіз та структурування відомостей про існуючі вітчизняні та міжнародні наукові фонди та їхні програми дає можливість науковцям і освітянам «підібрати» під вже існуючі вітчизняні або міжнародні освітні проекти (програми) відповідні наукові кадри або, навпаки, пропонувати вченим та освітянам той або інший фонд (проект) в залежності від напрямів науково-освітньої діяльності. Завдяки науковому проектуванню розширюється коло необхідних інформативних знань про власний науковий потенціал, про динаміку і структуру попиту на конкретні наукові дослідження як в Україні так і за її межами. Наслідком усвідомлення перспектив розвитку вітчизняних наук, освітньої галузі зокрема, може бути відпрацювання відповідних технологій з подальшим повним циклом реалізації проекту: задум – пошук спонсорів – фінансування – практична реалізація.

Література:

1. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Артемьева Т. В. Тульчинский Г. Л. Фандрейзинг: привлечение средств на проекты и программы в сфере культуры и образования: Учебное пособие. //Т. В. Артемьева, Г. Л. Тульчинский . – СПб. : Издательство «Лань», 2010. – 288 с.
3. Гордин В. Э. Социальная политика и социальный маркетинг. СПб. : СПб. УэиФ, 1993. – 199 с.
4. Дюкарев Р., Фокс А. К. Холмз О., Эбнер К. В. Социальный маркетинг для некоммерческих организаций . М. : Изд-во «Дело и Сервис», 1998.–194 с.
5. Кеннеди Л. У. Качественный менеджмент в неприбыльной сфере. СПб. : Нотабене, 1998. – 175 с.
6. Спіфанов А.О., Дьяконова И.И. «Бюджет і фінансова політика України». – К. : Вид-во КНЕУ, 2007. – 234 с.
7. Пометун О., Гонорська А. Як залучити додаткові ресурси для розвитку навчального закладу?: Порадник сучасного директора : Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: Вид-во Астон, 2006. – 120 с.
8. Шехова Е. Л. Менеджмент в сфере культуры. Опыт России и США. – СПб. : Алетейя, 2009. – 157 с.
9. Електроний ресурс: <http://wwwfundraising.stalingrad.ws/main.htm>; <http://wwwlib.rada.gov.ua>; <http://ufb.org.ua/aboutus/proekti.htm?id=2022>